

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/95226>

Please be advised that this information was generated on 2019-05-21 and may be subject to change.

EERLIJKHEID EN RECHTVAARDIGHEID: EEN LIBERAAL PERSPECTIEF

– Marcel Wissenburg –

Tijdens een persconferentie op donderdag 13 januari jongstleden is het nieuwste geschrift van de Teldersstichting gepubliceerd: *Eerlijk is eerlijk. Wat een liberaal van de staat mag verwachten en van zichzelf moet vergen*. In dit geschrift zetten vier liberale wetenschappers – Marcel Wissenburg (voorzitter), Fleur de Beaufort, Patrick van Schie en Mark van de Velde – uiteen wat het verschil is tussen eerlijkheid en rechtvaardigheid, en welke vormen van eerlijkheid de burger wel en niet mag verwachten. Het rapport legt een theoretische ondergrond, maar de ideeën van liberale eerlijkheid worden ook toegepast op enkele concrete gebieden te weten de arbeidsmarkt, de belastingpolitiek, het strafrecht, ontwikkelingssamenwerking, humanitaire interventies, en immigratie en integratie. In onderstaande bijdrage van Marcel Wissenburg worden enkele hoofdlijnen uit het rapport uiteengezet.

Aanleiding voor het geschrift *Eerlijk is eerlijk* was de verrassende uitkomst van een kiezersonderzoek dat aangaf dat er één gemeenschappelijke noemer was achter vrijwel alle bezorgdheid, en soms boosheid, die burgers nu eens om actie vanuit de politiek deed roepen, en er de andere keer voor zorgde dat ze zich juist keihard van de politiek afwendden. Die gemeenschappelijke noemer was eerlijkheid, of misschien preciezer, gevoelens van en ervaringen met oneerlijkheid. *Eerlijk is eerlijk* formuleert een liberaal antwoord op dat ongenoegen.

Twee typen eerlijkheid

Eerlijk is eerlijk bestaat voor het grootste deel uit heel praktische studies over – een willekeurige selectie – eerlijke lonen voor harde werkers, waarbij wordt gepleit voor een vlaktaks, ook in het successierecht, en voor het niet langer afmeten van salarissen in de publieke sector aan die in de private; een eerlijk strafrecht, waarin voor verjaring en eindeloos herhaalde resocialisatie geen plaats is; en eerlijke grenzen, waarin burgerschap identificatie met de grondwaarden van een samenleving mag vereisen.

Achter die toepassingsgerichte studies wordt echter een universeler, en daardoor abstracter, denkkader ontwikkeld, dat liberalen de instrumenten moet geven om argumenten te ontwikkelen die liberale politieke keuzes een steviger en meer morele basis geven dan de toch wat kille argumenten die het dagelijks politiek debat meestal domineren: rechtsgeldigheid en efficiëntie. In dit artikel wil ik vooral ingaan op enkele vitale aspecten van die politiek-filosofische onderbouwing van liberale eerlijkheid, die laten zien dat liberalen zich altijd en overal op eerlijkheid en rechtvaardigheid kunnen beroepen.

Om heel concreet te beginnen: wat burgers opwindt is de crimineel die vrijuit gaat, vlucht of in de cel porno

krijgt; de tachtigjarige opa die wordt opgepakt omdat hij zich tegen een inbreker verdedigt; de bankier die wurghypotheek afsluit; de burgemeester die opmerkelijk goedkoop woont en eet; de brievenbusfirma's bij paleizen; de onderbetaalde politiemans die belediging moet pikken en klappen moet opvangen; de overspannen verpleeghulp – en nog veel meer.

Wat al die misstanden gemeen hebben is dat we er een discrepantie in zien tussen de werkelijkheid van regels en instellingen aan de ene kant, en aan de andere kant de morele intuïtie van ons als burgers. Die intuïtie draait om *eerlijkheid* en de afwezigheid daarvan, om een kennelijk verstoorde verhouding tussen oorzaak en gevolg, tussen bijdrage, verdienste of inzet enerzijds, en beloning anderzijds. Mensen krijgen niet wat ze toekomt – ten goede of ten kwade. Ze krijgen of nemen straffeloos en schaamteloos teveel, of ze krijgen juist te weinig.

Temidden van ongekend politiek cynisme ligt nu ook de eerlijkheid van de mechanismen onder vuur waarmee we ons juist tegen oneerlijkheid proberen te beschermen: de democratie heet het huis te zijn van onbetrouwbare, niet 'leverende' politici, de vrije markt herbergt de hebzuchtige schurken die nu een hele wereld in economische crisis hebben gestort, en het recht kan nauwelijks krommer.

We zien hier de twee gezichten, de twee betekenissen van eerlijkheid in de politiek: eerlijkheid oftewel *fairness* als een kenmerk, een deugd, van de regels en procedures die de samenleving bijeen houden, en eerlijkheid als een eigenschap of deugd van de individuele burger. Om die twee goed uit elkaar te kunnen houden, duiden we *fairness* vaak ook aan als rechtvaardigheid.

Eerlijkheid, in beide betekenissen, is een doelbewust gerealiseerd evenwicht tussen intentie en realiteit. Die wel heel abstracte omschrijving krijgt al wat

meer vlees op de botten wanneer we de verschillende betekenissen van *oneerlijkheid* overwegen, een bijzondere ondeugd, die we alleen al intuïtief direct van andere kunnen onderscheiden: lafheid, domheid, luiheid, arrogantie, wellust. Een oneerlijk mens gebruikt, doelbewust, een procedure (of een regel, methode of institutie) zó dat ze precies het tegenovergestelde realiseert van de bedoeling van die procedure. Wie liegt, gebruikt weloverwogen het woord, het spreken, een procedure gericht op waarheidsvinding en -toetsing, om onwaarheid te spreken en te verspreiden – de meest bekende vorm van oneerlijkheid. Maar ook procedures zelf (en regels, methoden en instituties) kunnen oneerlijk zijn.

Vanaf het moment dat we erachter komen dat een regel het tegendeel realiseert van haar doelstelling, en zolang we die toestand doelbewust laten voortduren (denk aan een systeem van uitkeringen dat weer gaan werken financieel bestraft), heet zo'n regel niet alleen maar bizar of pervers – maar regelrecht evident *oneerlijk*. Van oneerlijkheid is, kortom, sprake wanneer een regel, procedure of institutie doelbewust en weloverwogen gebruikt wordt om het tegendeel van haar bedoeling te bereiken.

Voor alle duidelijkheid: oneerlijkheid is dus absoluut iets anders dan inefficiëntie, en iets anders ook dan inconsistente, zichzelf tegensprekende of onlogische regelgeving. Al zijn dat soms aanwijzingen voor oneerlijkheid, echt kenmerkend zijn ze niet – daarvoor is ook de intentie nodig, oneerlijk te zijn, en het resultaat moet echt het tegendeel van het beoogde doel zijn. Nazi-Duitsland kende zeer efficiënte en consistente regels, maar dat maakte het allerminst tot een eerlijk systeem.

Eerlijkheid als burgerdeugd

Een eerlijke (rechtvaardige) inrichting van staat en markt, dus het bestaan van procedures die maximale vrijheid, gelijke rechten en kansen, en beloning naar verdienste bieden, is een *noodzakelijke* voorwaarde voor een waardig leven, voor een leven met ruimte voor individuele ontplooiing en met respect voor de vermogens en verantwoordelijkheid van de individuele mens.

Een *voldoende* voorwaarde is zulke rechtvaardigheid niet: een eerlijk systeem werkt alleen als eerlijkheid ook als een individuele deugd door de burger en de politicus of ambtsdrager omarmd wordt. Een staat kan misschien goed gedrag afdwingen – maar goede motieven, in dit geval eerlijkheid, zijn een heel andere zaak.

Idealiter is de burger een eerlijke burger, geen zwartrijder of regelbreker maar een coöperatief individu in de coöperatieve projecten die de samenleving in stand houden. Maar we zijn realistisch genoeg om te

weten dat dit niveau van burgerlijk heldendom lang niet iedereen gegeven is, en dat wat John Rawls 'social cooperation for mutual advantage' noemde, oftewel samenleven, vaak enkel door de speurtocht naar het eigen voordeel gemotiveerd wordt.

Hoever kan een liberale staat gaan in het stimuleren van eerlijkheid of ontmoedigen van oneerlijkheid? Moet de staat een intrinsieke motivatie proberen af te dwingen, of is het genoeg dat burgers zich 'netjes' gedragen uit egoïsme?

Een principieel antwoord daarop kan worden geformuleerd met hulp van – of all people – Niccolò Machiavelli, zij het niet de Machiavelli die iedereen kent van *Il Principe (De Vorst)*, maar Machiavelli als auteur van de *Discorsi (Gesprekken)*. In dat laatste werk beschrijft Machiavelli de gezonde samenleving als een gemeenschap waar de burger niet alleen braaf zijn werk doet, belasting betaalt en hoopt dat deskundige bestuurders dat geld goed zullen besteden. Een samenleving floreert pas wanneer de burger ook actief betrokken is en betrokken wordt bij de politiek, bij de institutionele vormgeving van de samenleving. Burgerschap impliceert actieve betrokkenheid bij de publieke zaak (de *res publica*), ook als daardoor conflicten soms hoog oplopen – dat geeft ten minste aan dat burgers om hun gemeenschap geven.

Eerlijkheid speelt in deze conceptie van de samenleving een grote rol. Participatie aan het publiek debat draagt alleen bij aan het welzijn van de samenleving wanneer burgers *oprecht* delibereren en *eerlijk* debatteren: wanneer ze luisteren en niet alleen spreken, de eigen overtuigingen onderzoeken en niet alleen uitkrijten, en hun oprechte voorkeuren uitspreken in plaats van strategische voorkeuren. Een eerlijke burger is er, kortom, een die de eerlijke procedure van het publiek debat gebruikt overeenkomstig zijn doel, en niet om een monoloog te voeren of zijn gelijk te halen. Publiek debat is er om de *res publica* te definiëren – een inzicht dat onze eigen liberaal Spinoza later tot een verdediger maakte van de vrijheid van meningsuiting, pers en vergadering als hoekstenen van de vrije samenleving.

Eerlijkheid definieert zo de verantwoordelijkheden van de burger. De burger wordt geacht actief bij te dragen aan en mee te denken over de publieke zaak. Het is gemakkelijk hierin de mantra te herkennen dat burgers niet alleen rechten maar ook plichten hebben – een mantra die het laatste decennium in de politiek van links tot rechts herhaald werd. Het gevaar bestaat dat die mantra vervolgens misbruikt wordt om de staat de rol van dominee en zedenmeester toe te denken.

Enerzijds is het uiterst ongepast wanneer de staat de ideeën van haar burgers zou gaan voorschrijven. Dat is precies wat zou gebeuren wanneer een staat of een

kabinet een burgerdeugd gaat propageren, of het nu eerlijkheid, tolerantie, waakzaamheid of familiezin betreft: de schijn wordt gewekt dat het gelijk om een burgerplicht gaat. Zo wordt een eventueel debat over de vraag hoe zulke waarden geïnterpreteerd moeten worden en of ze echt wel wenselijke burgerdeugden zijn, in de kiem gesmoord – en zo wordt de burger een kans ontnomen *zelf* een weg in het leven te vinden. Bovendien is het bevoogdend propageren van publieke deugden een tot mislukken gedoemd project, zoals alle heilstaten mislukt zijn: men kan mensen evenmin gelukkig maken als rechtvaardig.

Anderzijds is er een uitzondering denkbaar: in het onderwijs is ruimte voor bevoogding ter bescherming van het onmondige kind. Als back-up voor de ouders mag een staat erop toezien dat onderwijs voldoende voorbereidt op burgerschap – in de zin dat onderwijs *inzicht* geeft in de diversiteit van normen en waarden en het debat daarover, zonder te *preken*.

Burgerschap, deelnemen aan een samenleving die je haar voordelen geeft, is een eer, en die eer is groter naar mate de samenleving, als een product van alle voorgaande generaties, meer kansen, vrijheden en rechten te bieden heeft. *Noblesse oblige*, of in de Nederlandse vertaling: burgerschap verplicht. Als de samenleving haar leden verplicht zich aan haar regels te houden en ze uitnodigt mee te regeren, is het *fair* dat men niet alleen de inburgeraar maar ook de ingeborene een kans biedt expliciet voor die regels en die samenleving te kiezen en zich bewust te binden. Alleen dan ook mag men van burgers consistentie verlangen: het accepteren dat regels die voor anderen gelden ook voor jou gelden. Tijdens de Bataafse Republiek gebeurde dat door de burgereed af te leggen – misschien kunnen wij daarvoor een modern alternatief vinden.

De eerlijke (?) politicus

De andere Machiavelli, de beroemde schurk Machiavelli, auteur van *Il Principe*, schreef niet voor burgers maar voor politici: voor hen is eerlijkheid juist een ondeugd. Alles is geoorloofd in de politiek, zolang de gekozen middelen maar efficiënt en effectief zijn, en zolang het doel zelf maar de stabiliteit van de *res publica* was.

Sommige van Machiavelli's critici, met de liberale aartsvader Immanuel Kant voorop, hadden een heel ander doel voor de politiek in gedachten: de waardigheid en emancipatie van de mens. Een dergelijk perspectief laat zich niet makkelijk combineren met het accepteren van leugens en bedrog in de politiek. Terwijl we van burgers eerlijkheid waarderen, blijven we tot de dag van vandaag verdeeld over de vraag of politici wel eerlijk *kunnen* en *moeten* zijn.

Het antwoord dat *Eerlijk is eerlijk* hierop geeft, is dat we politici, juist vanwege hun bijzondere verant-

woordelijkheid en hun moeilijke taak, aan nog hogere standaarden mogen houden dan de gewone man en vrouw. Liegen en bedriegen mag soms *begrijpelijk* zijn, maar er is voor de politicus één doodzonde die oneerlijkheid in een liberale democratie toch onverdedigbaar maakt: liegen tegen de baas. De politicus treedt in onze tijd niet meer op voor een vorst of elite, zoals in de tijden van Machiavelli of Kant, maar voor de burger – alle burgers. Het volk is nu haar eigen herder. Politici 'oude stijl' die niet begrijpen dat democratie heel andere omgangsvormen met de burger vraagt, hebben al menige vertrouwenscrisis in democratieën veroorzaakt – van de schandalen rond Vietnam tot de 'weapons of mass destruction' in Irak.

De politicus in een representatieve democratie is natuurlijk niet te benijden: internationale politiek, sociaaleconomische politiek, coalitieformaties, al dergelijke politieke projecten *kunnen* niet in de volle openbaarheid besproken worden, en tegelijk *moet* de politicus in de openbaarheid verantwoording afleggen aan zijn baas: aan ons. Het is niet voor niets dat politici zich soms in de meest merkwaardige retorische bochten moeten wringen om nietszeggend veel te zeggen – het is de enige manier om het volk te dienen en tegelijk verantwoording af te leggen. Het zijn waarschijnlijk juist *zulke* politici, zij die wringen en draaien en alles mogelijke doen om niet rechtstreeks in ons gezicht te liegen, die de eerlijkste politici zijn.

Men mag politici verwijten dat ze zich elitair hebben gedragen en dat ze zich vaak nog steeds zo gedragen. Politici worden er door het populisme dagelijks keihard aan herinnerd dat de kiezer niet als kind behandeld wil worden: vaderlijk toegesproken en verder genegeerd. Maar in het gezegde over de splinter in het oog komt ook een balk voor.

Men mag de burger als politicus, als medeverantwoordelijk voor de *res publica*, *evenzeer* oneerlijkheid verwijten: een gebrek aan geduld, aan zelfkritisch vermogen, aan verantwoordelijkheid en begrip, wanneer hij van zijn vertegenwoordigers in parlement en kabinet volledige openheid verlangt, of wanneer hij om heldere taal roept (waarmee vaak gewoon grove taal wordt bedoeld), wanneer hij totale responsiviteit eist, dat wil zeggen dat 'de politiek' precies moet leveren wat 'de burger' vraagt, of ten slotte wanneer de burger blinde gehoorzaamheid eist aan de luidruchtigste groepen in de samenleving.

Ook de burger heeft het in een eerlijke en vrije samenleving niet gemakkelijk: hij moet balanceren tussen het vertegenwoordigen van authentieke maar vaak ondoordachte eigen wensen, en het beschermen van een duurzame coöperatieve sociale structuur. Voor welke partij wij burgers ook kiezen, allemaal maken we ons de laatste jaren grote zorgen over onze vrijheden en

over de eerlijkheid van onze instellingen en wetten. Die zorg is volkomen terecht, want uiteindelijk zijn het niet de regels die de samenleving eerlijk en vrij maken, het zijn de burgers zelf: u en ik.

Verdelende rechtvaardigheid

Burgers kunnen eenvoudiger eerlijk zijn wanneer hun omgeving dat ook is, wanneer staat en markt daarop ingericht zijn; tegelijk kan een eerlijk maatschappelijk systeem niet zonder eerlijke burgers. Het is daarbij belangrijk te beseffen dat maatschappelijke eerlijkheid, oftewel rechtvaardigheid, niet automatisch *herverdelende* rechtvaardigheid betekent, laat staan door een staat gereguleerde distributie.

Liberalisme onderscheidt zich door de wijze waarop ze de grens trekt tussen de zaken die 'de gemeenschap' toebehoren, en daarmee door een overheid (her)verdeeld mogen worden, en de zaken die 'de burger' toebehoren, en daarmee door individuen naar eigen inzicht geruild, verkocht of vergeven mogen worden.

Vanuit het perspectief van gemeenschapsdenkers (inclusief de meeste sociaal- en christendemocraten, en zelfs een enkele sociaalliberaal) moet die grens zo getrokken worden dat in beginsel alle producten van maatschappelijke samenwerking collectief bezit zijn, 'tenzij'. Immers, geen recht, geen vrijheid, geen huis en geen maaltijd komt tot stand zonder gebruik te maken van enerzijds de diensten van onze medemens, en anderzijds gebruik van talenten en vermogens die we dankzij onze medemens hebben leren gebruiken, en die we zelf überhaupt niet eens verdiend hebben, want door het toeval van een (on)gelukkige geboorte hebben meegekregen. Een beetje econoom kan nog wel een inschatting maken van het aandeel dat derden hebben in onze individuele productie, en zo 'mijn' en 'dijn' uit elkaar halen, maar het echte probleem zit in de onverdiende talenten: als die echt onverdiend zijn, lees, niet eerlijk verkregen, met welk argument kan dan een overheid nog worden overtuigd dat *zij* niet het recht heeft te bepalen hoe we onze talenten in dienst van de gemeenschap moeten inzetten, en dat *zij* niet het recht heeft de vruchten van 'onze' arbeid te beheren?

Het liberale antwoord hierop luidt: ambitie. Hedendaagse liberalen accepteren ook dat aangeboren talenten en handicaps onverdiend zijn – in die natuurlijke loterij ligt voor vrijwel alle politieke stromingen het fundament voor een verzorgings- of waarborgstaat, die het grootste natuurlijk onrecht poogt te compenseren. Wat liberalen niet accepteren is de gedachte dat het besluit een talent daadwerkelijk in te zetten, geheel gereduceerd kan worden tot omgevingsfactoren. Een dergelijke ontkenning van de menselijke autonomie slaat het fundament weg onder elke ethiek – een li-

berale evenzeer als een christelijke, humanistische, of welke ethiek dan ook –: geen mens zou meer verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor zijn handelen, sterker, ook instituties waarvan mensen deel uitmaken (zoals de gemeenschap) worden zo product en producent van pure willekeur.

Een vraagstuk dat gemakkelijk verward wordt met de voorgaande vraag naar de grens tussen collectief en privébezit betreft het *beheer* van collectieve goederen: dat rechten of belastinggeld voor AWBZ als collectief bezit mogen worden gezien, betekent dat de overheid het beheer daarover mag controleren, niet dat ze ook zelf het bewind moet voeren.

Op dit punt breekt het rapport een lans voor enig pragmatisme: de markt is niet per se altijd het beste allocatiemiddel. Enerzijds maakt recent onderzoek het aannemelijk dat de staat met haar machtsmonopolie in theorie nog minder vaak nodig is om eerlijke coöperatie te garanderen dan zelfs de meest liberale geesten in de vorige eeuw dachten. Anderzijds echter is de prijs van 'vrijwillige' organisatie mogelijk te hoog: gezamenlijke regels handhaven zonder knuppel achter de deur is vaak alleen mogelijk wanneer een uitgebreide reeks veeleisende waarden diep gedeeld worden – iets wat op gespannen voet staat met de vrije, open, diverse en tolerante samenleving die liberalen voor ogen staat. Om dergelijke (en andere) redenen kan het dan verrassend genoeg soms toch prudent zijn, collectieve goederen door een overheid te laten beheren.

Ook op de vrije markt kan het begrip eerlijkheid ingezet worden. De vrije markt wordt gewaardeerd omdat ze verondersteld wordt vraag en aanbod op elkaar af te stemmen, niet alleen efficiënter en effectiever dan andere organisatievormen, maar ook op een eerlijke wijze. Onder omstandigheden van vrijwilligheid en openheid zijn marktpartijen immers gelijk, en eindigen beide met een bevredigende compensatie voor een geruild goed: de bakker krijgt goed geld voor brood, de klant eetbaar brood voor geld. Dat is de kern van eerlijke handel: echte vrije handel is per definitie *fair trade*. Niets past beter bij het waarderen van de mens als een vrij en autonoom wezen dat pas bloeit wanneer het vorm kan geven aan eigen leven en doelen.

Op het oog is ingrijpen in de markt dan ook alleen te rechtvaardigen wanneer het erom gaat de markt tegen zichzelf te beschermen. De motieven voor ingrijpen zijn beperkt: het gaat enkel om het garanderen van *fair trade*, dus om openheid van informatie, machtsgelijkheid en vrijwilligheid. In praktijk betekent dat wel dat een overheid, althans een partij die actief vormgeeft aan de randvoorwaarden van een zuivere markt, onmisbaar is. En in praktijk kan een al te zuivere marktlogica ook contraproductief zijn.

De vrije arbeidsmarkt, bijvoorbeeld, lijkt soms tot

heel perverse resultaten te leiden. Een academicus kan veertig jaar fysiek ongevaarlijk werk verrichten, een bovenmodaal salaris ontvangen en daarna rekenen op nog twintig goede jaren met een bevredigend pensioen – terwijl de bouwvakker of havenarbeider nooit ver boven het minimum uitgroeit, zwaar en smerig werk verricht, met 55 of 60 kapot is en de rest van zijn meetbaar kortere leven nog steeds van minimale uitkeringen moet rondkomen. Diezelfde vrije markt stelt aan het najagen van korte termijnen geen grens, en zo kan een topvoetballer de miljoenen verdienen die tien bejaardenverzorgsters aan het werk zouden kunnen helpen. De vrije markt werkt namelijk, zoals Aristoteles al zag, op basis van behoefte en niet op basis van verdienste – vandaar die vreemde en soms treurige resultaten.

Een eerlijk economisch systeem dat recht doet aan de verdiensten van de werkende mens, behandelt, idealiter, arbeid niet als een *goed* maar een *dienst*, en betaalt daarom naar verdienste – ook als het gaat om banen waarvoor de benodigde talenten breed gezaaid zijn, en zelfs voor taken waarvoor eigenlijk geen bijzonder talent vereist is, of waar uitblinken ongewenst is: denk aan de lopende band of belastingcontrole. Een prachtige schrijfstijl of zwerige gebaren zijn daar overbodig.

Markten voor diensten worden – alweer, idealiter – niet uitsluitend geregeerd door behoefte: behoefte bepaalt of een ruil *kan* plaatsvinden, niet of ze *zal* plaatsvinden. De verhoudingen worden daarnaast bepaald door de kwaliteit of *verdienste* van de geboden dienst. De beloning voor die verdienste hoeft niet noodzakelijk financieel te zijn. De ober krijgt fooi voor service en glimlach, maar veel obers krijgen liever een eerlijke glimlach terug dan een minimale grijpstuiver en een grauw.

Het zou mooi zijn als we de arbeidsmarkt ook echt zo konden vormgeven; als we ons de luxe van beloning naar verdienste en niet naar economische noodzaak konden veroorloven. Tot die utopische tijd zullen we

genoegen moeten nemen met alternatieven voor geld – en die zijn er natuurlijk ook. Een eerlijke arbeidsmarkt is er een die niet alleen verklaarbare, acceptabele, eerlijke en verdiende financiële ongelijkheid kent, maar die diensten ook passend beloont met *erkenning*.

Besluit

In het alledaagse politiek discours, waarin zoveel draait om nut en rechtsgeldigheid, dreigt de morele dimensie, de dimensie van wenselijkheid en eerlijkheid, nogal eens onder te sneeuwen. Geen wonder dan dat burgers zich soms collectief, ongeacht ideologie, door de politiek genegeerd voelen, of menen dat het nergens over gaat.

Een mooi tegenvoorbeeld werd onlangs gegeven door het nieuwe Britse coalitiekabinet. Toen dit haar bezuinigingsplannen presenteerde, werd bij elke voorgenomen maatregel niet alleen aangegeven waarom ze effectief en rechtmatig zou zijn, maar ook waarom ze *fair* zou zijn. Dat heeft aan het publieke debat over die bezuinigingen niet alleen een geheel andere wending gegeven, maar het ook veel levendiger gemaakt, en tot grotere betrokkenheid geleid.

De auteurs van *Eerlijk is eerlijk* beogen in de eerste plaats een verrijking van de politiek door te laten zien dat het dagelijks politiek debat, ook in Nederland, ruimte biedt om over eerlijkheid te spreken. Uitgerend vanuit een liberale achtergrond blijkt het mogelijk een krachtig, inspirerend en kloven overbruggend perspectief te ontwikkelen op een eerlijk georganiseerde en eerlijk opererende samenleving.

Prof.dr. M.L.J. Wissenburg was voorzitter van de vergaderingen die geleid hebben tot de totstandkoming van Eerlijk is eerlijk. Hij is hoogleraar Politieke Theorie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, visiting professor aan Keele University (UK), en waarnemend voorzitter van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek. Tevens is hij sinds kort redactielid van Liberaal Reveil.

De bundel *Eerlijk is eerlijk. Wat een liberaal van de staat mag verwachten en van zichzelf moet vergen* is te bestellen voor € 17,50 bij de Teldersstichting. Maak het bedrag over op rekeningnummer 3349769 t.n.v. de Teldersstichting te Den Haag o.v.v. 'Eerlijk is eerlijk'. Stuur bovendien een email naar info@teldersstichting.nl met uw adresgegevens.

NB: Als abonnee op *Liberaal Reveil* kunt u overwegen donateur van de Teldersstichting te worden voor € 50,- per jaar. U ontvangt dan naast *Liberaal Reveil* ook alle geschriften en bijzondere publicaties van de Teldersstichting, waaronder dit jaar *Eerlijk is eerlijk*. Neem voor meer informatie omtrent het uitbreiden van uw abonnement op *Liberaal Reveil* contact op met de Teldersstichting via info@teldersstichting.nl of 070-3631948.